

ГОСТИННІСТЬ І РОЗБУДОВА ДІАЛОГУ НА ПРИНЦИПІ ПОЗИТИВНОЇ СУМИ

МИРОСЛАВ МАРИНОВИЧ. *МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ПРИНЦИП «ПОЗИТИВНОЇ СУМИ»*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с. ISBN 9786176796138. 150.00 UAH.

MYROSLAV MARYNOVYCH. *MYTROPOLYT ANDREI SHEPTYTS'KY I PRYNTSYV "POSYTYVNO'I SUMY"* [METROPOLITAN ANDREI SHEPTYTSKY AND THE PRINCIPLE OF "POSITIVE SUM"]. L'viv: VYDAVNYTSTVO STAROGO LEVA, 2019. 248 p. ISBN 9786176796138. 150.00 UAH.

Як ідеї, оприлюднені сто років тому, можуть допомогти сучасним християнам-українцям? У пошуках відповіді на це питання, Мирослав Маринович, досліджує архіпастирську спадщину митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького (1865-1944). Проректор УКУ демонструє можливість синтезу католицької соціальної доктрини та «принципу позитивної суми». В основу побудови цієї теоретичної моделі була покладена «стратегія Win-Win» або «Гарвардський принцип» ведення переговорів, що передбачає пошук взаємовигідних домовленостей між сторонами діалогу, де кожен має свою долю зиску. В книзі стратегія «Win-Win», представлена як узагальнююча метафора системи цінностей А. Шептицького з потужним миротворчим потенціалом для відновлення шляхів діалогу сучасного українського суспільства.

Дослідження пана Мирослава складається із п'яти розділів, побудованих відповідно до логіки систематизації ідей Владика Андрея і розкриває три головні напрямки застосування принципу «позитивної суми»: 1) сфера економічних стосунків; 2) національна сфера; 3) міжрелігійна та міжконфесійна сфери.

Актуалізуючи тему у «Вступі», М. Маринович розкриває зміст протилежної концепції – «Win-lose», відомої як «принцип нульової суми», де є переможець і переможений, у контексті мотивації до визвольної національної боротьби кожного народу. Автор демонструє наслідки апіорного сприйняття «святості» шляху відчайдушної боротьби проти національних чи класових ворогів, називаючи такий шлях «колискою людської цивілізації» (17), де прояви жорстокості дзеркально віктимізуються, як вимушені дії і освячуються молитвами до одного Бога по різні боки кордону (як у випадку польсько-українського конфлікту). На прикладі Європи, яка стала на шлях відмови від «національних егоїзмів», і часткове визнання, що «гра із позитивною сумою», є ознакою цивілізованості у сучасному

розумінні. М. Маринович конкретизує, що стратегія «Win-Win» виражається формулою «і/і», на протипагу стратегії «Win-lose» яка діє як «або/або». Автор книги використовує кілька суттєвих ілюстрацій для унаочнення зазначених тверджень і актуалізує принцип «позитивної суми» в світлі геополітичних тенденцій (зовнішня політика США, Росії, ЄС, Великобританії, Китаю, тощо).

Побіжний аналіз ключових біблійних текстів був зроблений М. Мариновичем у першому розділі книги «Богословське підґрунтя». Спираючись на етичні засади Євангелія, автор доводить, що принцип «позитивної суми» має очевидний біблійний фундамент. Проте, цінуючи миротворчу філософію «гарвардського принципу», не можна із легкістю погодитись, що класичні тексти «непротивлення злу» із Євангелія від Матвія (5:38-39, та 43-44), на які посилається автор, дійсно вчать перемоги для обох учасників переговорів/конфліктів. Наведені тексти очевидно спонукають читача до визнання «принципу нульової суми» на користь кривдника. Хоча заклики любити ворогів дійсно можуть бути прочитаними як такі, що дають підставу для відмови від помсти, пошуку шляхів примирення на основі повного взаємного прощення. М. Маринович розкриває і практичне значення прояву християнської любові у працях владики Андрея, виражене настановою: «Хто справді любить, той дбає про інших; їхнє добро лежить йому на серці». Любов Божа, як прояв «енергії Божої благодаті», стає «гумусом» для покращення суспільних процесів.

За А. Шептицьким, «сфера економічних стосунків», обернено пропорційна до моральності суспільства яке оцінюється по Декалогу. Автор наголошує, що моральна складова «десятислів'я» є важливою навіть «для тих читачів, які не є християнами... ми виходимо за рамки лише християнства» (37). Такий підхід дає підставу до розбудови міжрелігійного діалогу із метою визнання спільної етичної платформи розвитку суспільства.

М. Маринович як в'язень сумління радянських таборів (1978-1987 рр.) та вірний УГКЦ, постійно опонує радянській соціалістичній системі цінностей, апелюючи аргументами А. Шептицького. Природньо, що основу поглядів очільника католиків Східного обряду склали ключові тези енцикліки 1891 р. «*Reverum Novarum*» (лат. «Нові речі») римського папи Лева XIII (1810-1913). Органічно адаптуючи ідеї Римського Архієрея (теза, «що робітники не можуть бути без капіталістів» (44), а «взаємна згода призводить до краси та доброго порядку») Владика Андрей підтримує заперечення класової боротьби, адже «Церква усмиряє й усуває братовбивчу боротьбу суспільних верств» (46). За А. Шептицьким важливо усвідомити що: «капітал не зможе обійтись без праці, а праці потрібен капітал» (44). Нівелювання класової боротьби обеззброює марксистів, позбавляючи їх улюбленої моделі соціальної реальності.

Ідея «позитивної суми» у соціальній програмі А. Шептицького не знаходила одностайної підтримки ні серед робітників, ні серед володарів капіталу, ні серед інтелектуальних лідерів того часу. Одним із опонентів А. Шептицького став І. Франко, який вважав ідеї митрополита «застарілими на цілі століття». Очільник УГКЦ передбачав наслідки дикого капіталізму, заснованого на «самолюбстві», коли «зубожілі стануть добути багатших, а праця буде потоптана через капітал»

(47). Маючи владу архієрея, А. Шептицький неодноразово наголошував, що згідно з біблійними засадами етики господарювання та праці: 1) «затримування належної заробітної платні – гріх, що кличе до неба за помсту» (49) та 2) вимагав від роботодавців шанування Недільного дня для працівників. Актуальність останньої вимоги стає зрозумілою, коли згадаємо, що на початку ХХ ст. робочий день становив 16 годин на добу у тяжких умовах. З цієї причини Архієрейська турбота про відпочинок робітників була вкрай актуальною.

Усвідомлення, що християнська етика праці вимагає соціальний захист робітників та справедливої заробітної плати («Віддати кожному те, що йому належить, кожне право пошанувати – це підстава всякого ладу, до якого веде наука Церкви» (48)) повинно трансформувати трудові відносини і сьогодні серед християн-підприємців та християн-робітників.

Розвиваючи ідеї Митрополита, М. Маринович моделює умови застосування соціальної доктрини Церкви сьогодні: «служіння у бізнесі – це вияв любові до клієнтів чи постачальників...» (51). Але через романтично-ідеалістичне забарвлення заборонована теза відірвана від щоденних реалій вітчизняного підприємництва. Теза «служіння у бізнесі» сприймається ними скептично... Хоча недосяжність ідеалу тільки підвищує його вартісний зміст.

А. Шептицький, аналізуючи «сферу економічних стосунків» закликає до широкого застосування трьох головних принципів «соціальної доктрини католицької Церкви»: 1) солідарність і єдність суспільства де всі працюють разом, 2) субсидіарність – де управління суспільством має будуватись «знизу в гору», та 3) справедливість – «як обов'язковий принцип розв'язати суспільне питання. За М. Мариновичем, на цих трьох підвалинах стоїть уся споруда принципу «позитивної суми», де реалізується інший сучасний принцип «affirmative actions» («надання переважних прав»). Згідно з яким, Церква має «стояти на сторожі убогих і більше дбати про тих, хто помочі потребують...». Але «не можемо солідаризуватися з інтересами якого небудь суспільного класу, не входимо в союз із жодною партією...» (59). Наведені цитати актуалізуються сучасним підкреслено заполітизованим дискурсом вітчизняного публічного богослов'я, де Церква переживає спокуску заміни ролі «сумління нації» на «лаври слави» політичних партій. Підкреслимо, що А. Шептицький не пропагує аполітичність; він застерігає від членства у будь-якій партії через загрозу внутрішнього поділу суспільства, де партійність стає причиною чвар, а «кожна ненависть завжди є нехристиянською».

За Митрополитом, важливою передумовою розвитку місцевої економіки, є «заборона на професію» учителям-безбожникам та тим «хто діяв на шкоду» суспільству («люстрація») (63). Сучасне секуляризоване суспільство не передбачає відбір педагогічних кадрів за релігійною ознакою. Та принцип люстрації залишається актуальним, переживши «друге народження» під час «Революції Гідності».

Окремої уваги потребує відношення Митрополита до бідних, виражене словами: «чим меншим є майно убогих, – тим більше воно має бути свято ушанованим» (69). М. Маринович наголошує, що солідаризація із бідними не робить А. Шептицького побратимом «соціалістів із їхньою прихильністю до «нульової суми». Визнаючи, певні обов'язки та права як убогих так і багатих і очільник

УГКЦ не розпалював ворожнечу між різними верствами населення. За твердженнями Владика Андрея: «ми християни, рішуче відкидаємо принцип соціалізму як хибний і шкідливий... програма соціалістів у разі здійснення принесла б убогим справжню шкоду!» (76). Таким чином, позиція А. Шептицького може стати богословським дороговказом для сучасників, яких «маятник» історії штовхає від капіталістичних моделей до «соціалістичних» ідеалів.

Автор виражає загальну позицію А. Шептицького побудови суспільно-економічних стосунків за принципом: «Сприяти своєму, не принижуючи чуже» через розвиток середнього класу, як основи економічної сили країни. Стверджувалось, що «лише те суспільство багате й сильне, в якому майже всі відповідно до свого положення є заможними... а такий рівномірний розподіл неможливий без морального права, яке зобов'язує рівною мірою всіх» (70). Владика Андрей наголошує на розвитку ощадливості, здатності до заробітку, засуджує свідоме жебрацтво, ворожнечу та сварки, пияцтво та ігри. Також він вчив про недоторканість приватної власності, важливість освіти («я хочу заснувати Вам читальню у кожному селі») та закликав розвивати структури «інституції милосердя» чи «структури благодаті».

В якості ілюстрації, Мирослав Маринович наводить важливу статистику, яка демонструє успіх священників УГКЦ, котрі на заклики А. Шептицького очолили /чи були співзасновниками/ майже всіх суспільних, економічно-політичних та освітніх рухів. Серед жителів Галичини у 1914 р., де «Крайовий союз ревізійний налічував 517 кооперативів, в яких 228 керівників є священниками» (97). У кооперативах було задіяно 84% всіх парохій і громад. Як зазначає пан Маринович, що 90 % усіх керівників українського відродження з 1910 р. – це випускники інституцій підтримуваних Митрополитом і УГКЦ [100]. Церква на якийсь період часу стала основою демократії та розвитку суспільства.

Третій розділ книги присвячений «Національній сфері». А. Шептицький представлений тут більше як християнський місіонер, а не політичний діяч чи месник. Він допускав за «законом заміщення», що єпископ чи архієпископ відіграватиме важливу роль у суспільно-політичному, економічному чи культурному житті громади у момент кризи якогось перехідного періоду. Але загалом, зміну соціальної ролі священника на політичного лідера Владика Андрей не підтримував.

Контекстуалізація ключових тез в умовах турбулентності соціально-політичних змін не завжди дає нам можливість зрозуміти мотивацію Митрополита. Мирослав Маринович намагається пояснити дипломатичним кроком вітання А. Шептицьким «побідоносну Німецьку Армію як визволительку від ворога» (106). Розуміючи історичний контекст, утримаємось від звинувачень Митрополита у колабораціонізмі, і дозволимо читачу зробити власний висновок.

Важливо наголосити, що А. Шептицький не був прихильником «екзальтованого націоналізму» чи шовінізму. Закликаючи, він застерігав: «стерезіться ненависті, бо ненависть почуття нехристиянське...кожний патріотизм, який прибирає вид ненависті є злим, згубним і нехристиянським...такий патріотизм стає дійсно чимось диявольським» (113). Для сучасного українського християнина є актуальними настанови очільника УГКЦ: «любов до свого народу не повинна суперечити любові до інших народів» (117). Владика відкрито засуджує злочини українських

терористів говорячи: «злочин сповнений в ім'я патріотизму є тим більше злочином проти народу, чим більше може подобатися, чим більше може бути спокусою до схвалювання того, що є злом» (119). Таким чином, українські християни, розділені різними політичними вподобаннями, отримують заклик до контролю власних емоцій та відкритості до «прийняття іншого».

У четвертому розділі: «Міжрелігійна та міжконфесійна сфери» показана еволюція еклезіологічної та сотеріологічної свідомості А. Шептицького. Починаючи із визнання неминучої необхідності застосування «принципу нульової суми» у боротьбі проти ересі як такої, який постав на фоні «християнського сотеріологічного ексклюзивізму» породженого максимою: «поза Церкви не має спасіння». Очевидно, що Митрополит визнавав католицьку віру як дороговказ «магнітної голки» і єдино-вірний вираз Істини, не відкидаючи припущення різних способів розуміння.

Автор демонструє еволюцію сотеріологічної доктрини РКЦ, яка після II Ватиканського Собору (1962-1965 рр.) визнала простір інших церков як тих які є в Католицькій Церкві через сопричастя, «хоч і поза її структурою». Таким чином визнається, що Церква перебуває та діє і в цих церквах. Після II Ватиканського Собору відбувся перехід від розуміння «поза» Церквою немає спасіння, до «без» Церкви немає спасіння.

А. Шептицький, як син історичної доби, не визнавав можливості державного забезпечення свободи віросповідання як застороги проти прозелетизму, хоча і практикував «свідчення» без примусу як форму поширення науки Церкви серед представників інших релігій. У пастирських настановах він закликав утриматись від мови ненависті («схизматики») чи картаючих проповідей про гетеродоксів («іншовірців»).

Підсумовуючи, М. Маринович пропонує три принципи: а) взаємне зближення для пізнання і національної єдності, б) ієричний (мирний) діалог, в) межі компромісу, які мають зменшити градус суспільної напруги в сучасній Україні (183-185).

Заключний розділ демонструє синтез ключових ідей А. Шептицького, який виступає проти «будови на піску національних егоїзмів» (187) із метою розвитку в межах Імперії. За М. Мариновичем, під Імперією можна розуміти Об'єднану Європу, «яка шукає опертя у рівновазі інтересів різних націй» (187). Визнаючи право народу на оборону своїх кордонів А. Шептицький наголошує на любові до ворогів. Оскільки автор постійно намагається контекстуалізувати «принцип позитивної суми» до україно-російського конфлікту на Сході, потрібно зазначити слабкі та сильні сторони такого підходу. Автор усвідомлює, що заклик «зректись ненависті до росіян — це забути безкарно вчинені ними тортури над нашими в'язнями...» (198).

На мою думку, «принцип Win-Win» має бути запропонований на рівних паритетних умовах, коли через тиск міжнародної спільноти, російська сторона може бути примушена до згортання своєї діяльності на Сході України. Звичайно, що популяризація «принципу позитивної суми» дозволить зменшити градус суспільної напруги та агресії і закласти підвалини для діалогу між сторонами конфлікту. В якості своєрідного унаочнення М. Маринович пропонує вислів, у якому

кожному читачеві власноруч потрібно розставити розділові знаки відповідно до власної системи цінностей: «Покарати не можна змиритись». За думкою автора, український народ повинен усвідомити, що більше вони впадуть у праведний гнів і сповнуються праведної ненависті, то більше підсилюють» своїх ворогів. М. Маринович пропонує відмовитись від культивування руйнівної ненависті, адже «політичний уклад світи зазнає змін відповідно до глибинних ціннісних змін... тому духовний стан українців має вирішальне значення».

Завершаючи свою працю автор звертається до метафоричної мови опису важких часів (поплисти поміж Сциллою та Харибдою) та образів боротьби Світла й Темряви. «Якщо уподібнимось Темряві – дозволимо їй поглинути нас, бо будемо з нею ідентичними... Світло ніколи не є Ненавистю» (243). Усвідомлення метафізичних засад національного добра та зла має привести Україну до усвідомлення своєї історичної місії, вираженої словами папи Урбана VIII «через вас, мої русини, я сподіваюсь повернути Схід». Розуміння Києва, як мосту між Заходом та Сходом, пояснює чому місія України є одночасно її призначенням та хрестом.

Таким чином книга М. Мариновича є суттєвим внеском у вже існуючі історико-філософські розвідки про долю України, виконані С. Плохієм, Т. Снайдером, та Я. Грицаком. Вона доповнює напрацювання попередників богословським підґрунтям інтерпретації історичного шляху України.

Рекомендуючи дану книгу, хочу підкреслити, що вона може стати частиною рекомендованої літератури як для духовних, так і для світських навчальних закладів як навчальний посібник з курсів «Церква та Суспільство», «Соціальна доктрина Церкви», «Історія християнства в Україні».

В цілому книга Мирослава Мариновича є важливим джерелом розуміння трьох сюжетних ліній:

- ролі особи А. Шептицького у суспільно-економічному розвитку Галичини початку ХХ ст.;
- змісту та моделей практичного застосування основ соціальної концепції католицької Церкви;
- шляхів виходу України із кризи викликані військовою агресією РФ на Сході нашої держави.

Книга М. Мариновича оживляє столітні ідеї Митрополита, навчаючи соціальній ініціативності та відповідальності, християнській людяності, відкритості до прийняття «іншого» – та демонструє моделі застосування цих ідей на практиці сучасними християнами в Україні. Тому сміливо рекомендую цю книгу усім охочим до пошуку адекватних моделей реалізації соціальної доктрини Церкви.

Віталій Гура
кандидат філософських наук,
Українська євангельська семінарія
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1207-3085

Надійшла до редакції / Received 11.09.2020
Прийнята до публікації / Accepted 10.10.2020